

Sarunvalodas stila jēdziens: kopīgais un atšķirīgais latviešu un somu valodā

The concept of the colloquial style: common and different features in Latvian and Finnish

Emīlija Mežale

Latvijas Universitāte, Humanitāro zinātņu fakultāte

Latviešu un vispārīgās valodniecības katedra

Visvalža iela 4a, Rīga, LV-1050

E-pasts: emilija.mezale@lu.lv

Rakstā aplūkots sarunvalodas stila jēdziens, salīdzināta tā izpratne latviešu un somu valodā. Uzmanība pievērsta tam, kā abās valodās definēta un interpretēta sarunvaloda un kā šķirtas sarunvalodas paradigmas pozīcijas. Skatīta arī sarunvalodas normas un tās pazīmju izpausme abās valodās. Minētas gan leksiskas, gan sintaktiskas, gan morfoloģiskas un vārddarināšanas sarunvalodas pazīmes.

Skatījums uz dažādiem ar sarunvalodu saistītiem jautājumiem latviešu un somu valodā tradicionāli ir atšķirīgs. Latviešu valodniecībā sarunvaloda visbiežāk tiek skatīta no stilistikas aspekta, savukārt somu valodā – no sociolingvistiskā aspekta. Abās valodās atšķiras sarunvalodas dalījums paveidos, taču vienlaikus atrodamas arī kopīgas iezīmes. Piem., mūsdienās latviešu valodnieki nereti min to, ka vajadzētu izvairīties no literārās un neliterārās sarunvalodas opozīcijas – somu valodniecībā šāda pieeja atbalstīta jau senāk.

Somu valodniecības literatūrā maz analizētas konkrētas sarunvalodas pozīcijas, tās tiek aplūkotas vienotā paveidā – slengā. Arī latviešu valodniecībā jaunākajos pētījumos minēts slengs kā vienots valodas paveids, kurā apvienotas atsevišķas vienkāršrunas pozīcijas. Šāda pieeja ļauj aplūkot latviešu un somu sarunvalodas parādības pēc vienādiem kritērijiem.

Sarunvalodas pazīmes savukārt gan latviešu, gan somu valodā pastāv gandrīz visās valodas apakšsistēmās. Līdz ar to, atrodot līdzīgi vērtējamas pazīmes, piem., leksiskās, paveras iespēja pētīt un pēc vienotiem kritērijiem salīdzināt sarunvalodas lietojumu abās valodās.

Atslēgvārdi: sarunvaloda; sarunvalodas norma; sarunvalodas izteiksmes līdzekļi; sarunvalodas līmeņi; barbarismi; Helsinku slengs.

1. Sarunvalodas stila jēdziens

Latviešu valodniecībā sarunvalodas funkcionālais stils tiek definēts kā tāds, ko „lieto ikdienas sazināšanās vajadzībām” (Rozenbergs 1995, 95). Kā norāda Jānis Rozenbergs (1995, 96), „rakstu formā šo stilu izmanto neoficiālās vēstulēs, dienasgrāmatās un kā stilistisku izteiksmes līdzekli daiļliteratūrā un publicistikā. Šī stila runa, resp., teksts, ir ne tikai dialoga veidā, bet, kā redzams, arī monologa veidā”. J. Rozenbergs (1995, 96) arī min, ka sarunvaloda atšķiras no literārās rakstu valodas ne tikai tādēļ, ka tām ir citādas funkcijas, bet arī tādēļ, ka tām ir citāda attieksme pret literārās valodas normām. Balstoties uz attieksmi pret tām, viņš šķir literāro un neliterāro sarunvalodu (vienkāršrunu).

Pauli Saukonens (*Pauli Saukkonen* 1984, 26), kurš pētījis somu valodas stilus, savukārt min iemeslus, kādēļ sarunvalodas stils nav skaidri izdalāms. Proti, viņš raksta, ka arī gadījumos, kad var nošķirt vispārārtītus monologa runas stilus (dažādi publiskās runas veidi), to pamatā parasti ir rakstu valodas paraugs, un runātājs ir iepriekš sagatavojies, tekstu uzrakstot. Turpretī tajās runas situācijās, par kuru paraugu neder rakstu saziņa, detalizēti konteksta un satura veidotāji bieži ir īslaicīgas un mainīgas parādības. Līdz ar to faktiskās mutvārdu runas apakštipi parasti nav tik konvencionāli un skaidri norobežojami kā rakstīto tekstu tipi. Tādējādi runas stilā ietilpst vairāki paveidi, sākot ar spontānai situācijai vistuvāko intīmo sarunu stilu un beidzot ar formālo runas stilu.

Kā novērojusi raksta autore, somu valodniecībā, aplūkojot stilus, bieži tiek runāts nevis par funkcionālajiem stiliem, bet gan atsevišķiem žanriem, kam piemīt kādas konkrētas īpašības. Šāda pieeja ir arī P. Saukonena grāmatā *Mistä tyylī syntyy* („Kur rodas stils”) (1984) – lai arī tajā funkcionālie stili ir minēti, aplūkojot konkrētas pazīmes, tiek pievērsta uzmanība atsevišķiem žanriem (piem., dzejas teksti, prozas teksti, ziņu raksti, viedokļu raksti, publiskas runas u. c.). Latviešu un somu valodniecībā pastāvošo dažādo pieeju dēļ ne vienmēr iespējams atrast kopsaucēju, runājot par noteiktām parādībām, taču raksta autore ir meklējusi salīdzinājuma punktus, ko iespējams vērtēt pēc vienādām pazīmēm.

Dažādas pieejas ir arī sarunvalodas stila dalījumam literārajā un neliterārajā sarunvalodas opozīcijā. Latviešu valodniecībā šādu dalījumu piedāvā ne tikai J. Rozenbergs, bet arī citi valodnieki (sk., piem., Laua 1981; Freimane 1993). Tomēr dažkārt tā lietderīgums tiek apšaubīts. Piem., Linda Lauze (2004, 12) uzskata, ka literārās un neliterārās opozīcijas piemērošana sarunvalodai ir problemātiska. Viņasprāt, „ja opozīcijas literārs – neliterārs pamatā tiek likta pazīme „atbilstošs vai neatbilstošs literārās valodas normām”, tad jāuzsver, ka lingvistikā tiek runāts par normu valodā vispār, par normu noteiktā valodas paveidā, tātad arī sarunvalodā” (Lauze 2004, 13). L. Lauze arī min to, ka „būtu lietderīgāk tā saucamo literāro sarunvalodu, kas atbilst literārās valodas

normām, uzskatīt par literārās valodas mutvārdu formu, ko lieto oficiālā saziņā, un sarunvalodai kopumā nepiemērot kritēriju literārs – neliterārs. Visos sarunvalodas līmeņos vēlamāks vērtējuma kritērijs būtu atbilstība sarunvalodas normām un runas situācijai” (Lauze 2004, 13). Tādējādi visa sarunvaloda būtu jāvērtē pēc vienādiem kritērijiem un normām, nešķirot literāro un neliterāro sarunvalodu. Arī J. Rozenbergs (1995, 68), kurš gan izmanto šo dalījumu, vienlaikus uzdod jautājumu, cik tas ir pamatots, un norāda, ka „ir valodniecības skolas, kas šādu pretstatījumu neizvirza, jo valoda ir dabisks darinājums, kuru tās veidotāji izmanto, vadoties no komunikācijas satura, vides un subjektīvās izjūtas”. Inta Freimane (1993, 36) savukārt uzskata, ka par diviem sarunvalodas paveidiem latviešu valodā – literāro un neliterāro sarunvalodu – runāt ir lietderīgi. Vienlaikus viņa raksta, ka literārā sarunvaloda ir skatāma kā literārās valodas runas forma, kurā tiek ievērotas visas literārās valodas normas, kas sasaucas ar jau iepriekš minēto L. Lauzes priekšlikumu vērtēt literāro sarunvalodu kā literārās valodas mutvārdu formu.

Somu valodniecībā savukārt literārās un neliterārās sarunvalodas opozīcija netiek aplūkota, un valodas parādības tiek vērtētas, analizējot to atbilstību lietojuma situācijām, kā arī pievēršot uzmanību valodas paveidu lietotāju grupām un lasītāju vai klausītāju subjektīvajam vērtējumam (sk., piem., Ikola 1972; Grönros 1994). Valodnieki to pamato dažādi, minot gan to, ka „kopta literārā valoda neder par stila paraugu ikdienas sarunām” (Linkola et al. 1993, 309), gan arī to, ka „sarunvaloda rada [tās lietotāja] identitāti” (Routarinne, Uusi-Hallila 2008, 32–33). To, ka tieši situācija nosaka valodas izvēli, min arī Līsa Tītula (*Liisa Tiittula* 1992, 66), kura raksta, ka „vārdu izvēlei nenoliedzami ir liela ietekme uz stilu, un parasti valodas lietotāji labi pārzina stila ietekmi un lieto dažādus vārdus dažādās situācijās. Par sarunvalodu atzīto variantu izvēle ne vienmēr ir „neuzmanība”; ar to palīdzību runātājs var parādīt, ka ir „uz viena viņņa” ar sarunbiedru”. Kā uzskata arī Irja Alho (*Irja Alho*) un Anneli Kaupinena (*Anneli Kauppinen*), „jebkurš vārds ir valodas bagātība, un tos nevar iedalīt tādās kategorijās kā „labi” vai „slikti”, ja tie tiek lietoti situācijās, kurās iederas pēc izteiksmes un stila” (Alho, Kauppinen 2015, 17).

Salīdzinot šobrīd esošās tradīcijas, redzams, ka latviešu un somu valodniecībā pieejas šim jautājumam ir atšķirīgas. Tomēr mūsdienās arvien vairāk valodnieku arī Latvijā spriež, ka no literārās un neliterārās sarunvalodas opozīcijas būtu jāvairās. Šim viedoklim piekrīt arī raksta autore, pēc kuras domām, dalījums literārajā un neliterārajā sarunvalodā praksē jau pamatā vienu variantu nostāda augstāk nekā otru un neļauj tos vērtēt pēc vienādiem kritērijiem. Latviešu valodniecībā neliterārā sarunvaloda tradicionāli tiek uzskatīta par zemāku, taču darba autore piekrīt somu valodnieku paustajam uzskatam – jebkurš valodas paveids jāizvēlas tam piemērotā situācijā, un arī literārā valoda ne vienmēr ir atbilstoša un iederīga. Tādējādi raksta autore pievienojas L. Lauzes ieteikumam literārās valodas normām atbilstošo sarunvalodu skatīt kā literārās

valodas mutvārdu formu. Visa sarunvaloda būtu jāvērtē pēc iederīguma konkrētajā situācijā un tekstā, kā tas ir somu valodā.

2. Sarunvaloda kā valodas paveids

Kā iepriekš jau norādīts, latviešu valodā sarunvaloda tiek dalīta literārajā un neliterārajā, no kurām neliterārā tiek dalīta sīkākos apakšpaveidos. Tā kā literārā sarunvaloda seko literārās valodas normām, tā būtu uzskatāma par literārās valodas mutvārdu formu. Kā norāda L. Lauze (2004, 11), „literārā [sarun] valoda tiek lietota oficiālajā saziņā valsts varas un pārvaldes institūcijās, izglītībā, zinātnē u. c.”. No lietojuma aspekta šim latviešu valodas paveidam atbilst somu standartsarunvaloda¹. Kā norāda Osmo Ikola (*Osmo Ikola 1972*, 18), tā ir valoda, ko izglītoti cilvēki lieto publiski gan sarunās, gan uzstājoties. Arī viņš min to, ka šis mutvārdu runas paveids atbilst valodas standarta normām (Ikola 1972, 19). L. Tītula (1992, 46) turklāt raksta, ka „standartvaloda ir viendabīga, tajā ir maz izmaiņu [..]. Standartvalodu jo īpaši lieto publiskās, oficiālās situācijās, un tādēļ tā tiek saukta arī par publisko sarunvalodu. Par pretēju parādību tiek uzskatīta personīgā valoda [..] vai ikdienas sarunvaloda”.

Interesanti, ka somu valodā tiek šķirta literārā rakstu valoda (*kirjakieli*) no rakstītās standartvalodas (*kirjoitettu yleiskieli*). Termins *kirjakieli*, burtiski tulkojot, nozīmē „grāmatu valoda”, un nereti ar šo vārdu tiešām saprot to valodu, kas lasāma grāmatās (sk., piem., Ikola 1972; Grönros 2016, 563). Tādējādi standartsarunvaloda nav gluži uzskatāma par literārās rakstu valodas mutvārdu formu, bet gan par standartvalodas mutvārdu formu, kā liecina jau tās nosaukums. Kā norāda O. Ikola (1972, 19), runājot tomēr parādās mutvārdiem raksturīgas teikumu konstrukcijas un izteikumu secība, pat ja tiek teikta oficiāla uzruna. Vienlaikus, lai gan varētu šķist, ka literārajā rakstu valodā būtu vismazāk atkāpju no normām, O. Ikola (1972, 19) min, ka tajā tomēr var parādīties konstrukcijas, kas normām neatbilst – līdz ar to par vistuvāko normētajai valodai ir uzskatāma rakstītā standartvaloda. Tātad var secināt – ja vērtē atbilstību valodas normai, tad visaugstākajā pakāpē somu valodā ir standarta rakstu valoda, kam seko standartsarunvaloda, savukārt literārā rakstu valoda atrodas starp abām iepriekš minētajām (sk. Ikola 1972, 23).

Latviešu valodniecībā neliterārā sarunvaloda tiek traktēta kā tāda, pret kuru vērsas literārās normas (Freimane 1993) un ko izmanto neformālajos kontaktos, sadzīvē un ģimenē (Lauze 2004, 11). Tomēr, kā min I. Freimane (1993, 36), ir noteikts neliterārās sarunvalodas slānis, kura lietojumu reglamentē runas situācija un kas ietilpst stilistikas kompetencē; pret šajā slānī

¹ Šeit un turpmāk izmantoti Martas Balodes un Laimutes Balodes lietotie somu terminoloģijas tulkojumi (sk. Balode, Balode 2014).

ietilpstošajiem neliterārās sarunvalodas līdzekļiem valodas prakse ir indife-
renta. I. Freimanes rakstītais sasauca ar L. Lauzes (2004, 11) novēroto parā-
dību, ka „sabiedrības demokratizācijas procesā ir paaugstinājies sarunvalodas
prestīžs”, tomēr ir skaidrs, ka literārās valodas pozīcijas ir stabilas. Valodnieki
ir vienisprātis, ka neliterārā sarunvaloda, īpaši tās zemākās apakšpozīcijas², ir
maz pētīta (sk., piem., Freimane 1993; Rozenbergs 1995), taču, kā uzskata
L. Lauze (2004, 13), tos būtu nepieciešams padziļināti pētīt, lai varētu par lat-
viešu valodas stratifikāciju spriest objektīvi. Somu valodniecībā, kā jau rakstīs
iepriekš, neliterārā sarunvaloda netiek aplūkota kā sarunvalodas apakšpozīcija.
Dažādie sarunvalodas paveidi tiek raksturoti, ņemot vērā lietotāju grupas, kā
arī vidi un apstākļus, kurā tie tiek lietoti. O. Ikola (1972, 19–22) piedāvā piec-
us sarunvalodas paveidus:

- 1) sarunvaloda jeb, burtiski tulkojot, izglītotu cilvēku ikdienas runa (*sivis-
tyneistön (arkinen) puhekieli*), kas ir visizplatītākais sarunvalodas paveids.
Tam atbilst somu valodas mācību grāmatās aprakstītās sarunvalodas
pazīmes – gan tādas, kas raksturīgas visiem valsts reģioniem, gan tādas,
kas dažviet atšķiras;
- 2) reģionālā sarunvaloda (*aluepuhekieli*), kas ir sarunvalodas apakškategori-
ja, proti, tāds sarunvalodas paveids, kas raksturīgs konkrētam reģionam,
bet vienlaikus ir balstīts vispārlietotajā sarunvalodā, tādējādi nav uzskatāms
par izloksni vai dialektu;
- 3) tautas valoda (*kansankieli*) – sarunvalodas paveids, ko lieto tādas sociālās
grupas, kas ir zemākas par iepriekš minētajiem „izglītotajiem valodas
lietotājiem”;
- 4) tautas izloksne (*kansanmurre*) – sarunvalodas paveids, ko lieto kāda
noteikta reģiona iedzīvotāji (visbiežāk lauku apvidū vai mazpilsētās) un
ko nav izmainījusi rakstu kultūra;
- 5) pilsētas izloksne (*kaupunkinmurre*) – sarunvalodas paveids, kas līdzīgs
iepriekšējam, taču tiek lietots lielākās pilsētās.

O. Ikola (1972, 21) uzsver, ka, piem., tautas valodu nevar uzskatīt par slik-
tāku vai mazāk prestižu sarunvalodas paveidu, jo arī tam, tāpat kā jebkuram
citam valodas paveidam, ir sava vieta un laiks, turklāt tas veic tādas funkci-
jas, kādās standartvaloda nebūtu izmantojama. Arī Freds Karlsons (*Fred
Karlsson* 2008, 347) min, ka sarunvaloda, tostarp tautas valoda, „nekādā gadī-
jumā nav „slikta somu valoda””; tas vienkārši ir valodas paveids, kas tiek lie-
tots citās situācijās”. Savukārt Marta Balode un Laimute Balode (2014, 63) pie-
bilst, ka somu „sarunvaloda tiek lietota visos sabiedrības slāņos. Tās atšķirības

² Vārds *apakšpozīcija* (tālāk tekstā arī *pozīcija*) šeit lietots nozīmē, kādā to izmanto J. Rozen-
bergs – ar to tiek vienlaikus izteikts gan valodas paveids, gan tā vieta valodas sistēmā attiecībā
pret citiem valodas paveidiem.

nosaka ne tikai runātāja vecums un sociāli ekonomiskā izcelsme, bet arī runas situācija”. To pašu raksta arī I. Alho un A. Kaupinena (2015, 17).

Šī pieeja šķietami atšķiras no latviešu valodnieku uzskata, ka neliterārā sarunvaloda ir ar zemāku prestižu (sk., piem., Lauze 2004); tajā pašā laikā jāpatur prātā, ka nevar vilkt vienādības zīmi starp somu tautas valodu un tradicionāli valodniecībā aplūkoto latviešu neliterāro sarunvalodu.

Citos avotos atrodams arī atšķirīgs sarunvalodas dalījums paveidos. Piem., Erki Savolainens (*Erkki Savolainen* 2001, 1.1.3) min trīs sarunvalodas paveidus, kā standartsarunvaloda (*yleispuhekieli*, tiek izmantots arī internacionāls apzīmējums *standardikieli*), publiskā sarunvaloda (*julkisuuden puhekieli*) un ikdienas sarunvaloda (*arkinen puhekieli*). Eija Rīta Grenrosa (*Eija-Riitta Grönros* 2006) uzskata, ka *ikdienas valoda* ir neveiksmīgs termins vārda *ikdienas* dēļ, kas, pēc viņas domām, neizsaka paveida būtību. Tomēr, kā viņa min, tas „ir nostiprinājies kā termins, lai nosauktu vārdus, kas pieder neformālam, neoficiālam valodas lietojumam. Ikdienas valodas līdzekļi ir jo īpaši ierasti runā, taču mūsdienās tie arvien vairāk parādās arī rakstu valodā. Tādēļ termins *sarunvaloda* nederētu parādības aprakstīšanai, lai arī tas daļēji rada pareizo priekšstatu. Sarunvaloda tomēr ir [jebkura] runāta valoda”.

Tātad var secināt, ka daži autori min standartsarunvalodu kā standartvalodas mutvārdu formu, bet daži to aplūko kā vienu no sarunvalodas slāņiem.

Minētajiem somu sarunvalodas paveidiem pielīdzināmu dalījumu latviešu valodā piedāvā I. Freimane (1993, 27), kura raksta, ka „par galveno nacionālās valodas stratifikācijā būtu uzskatāms pamatdalījums:

- 1) literārā valoda;
- 2) ikdienas sarunvaloda;
- 3) dialekti”.

Galvenā atšķirība starp O. Icolas un I. Freimanes piedāvāto dalījumu ir tā, ka O. Ikola izloksnes un dialektus nešķir kā atsevišķu cita līmeņa kategoriju, proti, tie atrodas it kā vienā līmenī ar citām sarunvalodas pozīcijām.

Interesanti, ka arī I. Freimane (1993, 27) tāpat kā E. Grenrosa iebilst pret jēdzienu „ikdienas sarunvaloda” un uzskata, ka tas ir problemātisks. Viņa kā argumentu min to, ka „ikdienas sarunvaloda salīdzinājumā ar citiem paveidiem nav strukturāls veidojums – tajā izmantoti pie atšķirīgiem paveidiem piederoši valodas līdzekļi; faktiski te ietilpst viss, kas tiek izmantots ikdienas saziņā, sākot ar literārās valodas runas formu un beidzot ar dialektiem, arī žargoni, pat argo. Sarunvalodai piemīt brīvums, ekonomiskums saziņā, ekspresīvums un mazāks obligātums nekā literārajā valodā; neliterārajā sarunvalodā šīs pazīmes izpaužas spilgtāk”.

Apkopojot iepriekš rakstīto, var secināt, ka latviešu un somu valodā, lai arī atrodami vairāki kopsaucēji, tomēr nav vienotas vērtējuma sistēmas, kādā tiktu skatīta sarunvaloda. Latviešu valodniecībā, lai arī pastāv gan tāds vispārīgs nacionālās valodas dalījums, kādu piedāvā I. Freimane, gan arī citi, kas vērtēti

pēc līdzīgām pazīmēm kā somu valodā (sk., piem., Rozenbergs 1995, 78–80), sarunvalodas izpētē un vērtējumā visbiežāk tiek izmantots detalizētākais stilistiskais³ dalījums, turpretim somu valodā priekšroka tiek dota vispārīgajam nacionālās valodas dalījumam. Turklāt latviešu valodniecības tradīcijā sarunvaloda visbiežāk tiek aplūkota stiliskajā paradīgmā (sk., piem., Rozenbergs 1995), taču somu valodniecībā valodas paveidi tiek skatīti sociolingvistiskā aspektā, valodas paveidu dalījumam stiliskās pozīcijās pievēršot mazāk uzmanības (sk., piem., Ikola 1972). Lai arī somu valodas vārdnīcās un citos leksikas materiālos nereti ir norādīts, ka vārds pieder, piem., pie slenga, ikdienas sarunvalodas vai pazemināta leksikas slāņa, šādas norādes, pēc valodnieku domām, nav objektīvas, jo tas, pie kādas stiliskās paradīgmas apakš kategorijas vārds pieder, ir atkarīgs no katra lasītāja uztveres, izglītības līmeņa, dzimtas valodas u. tml. (Grönros 1994). Kā atšķirība jāmin arī tas, ka latviešu valodniecībā tiek šķirti vismaz astoņi dažādi valodas tipizēto paveidu dalījumi (sk. Rozenbergs 1995, 78–80), vērtējot tos pēc dažādiem kritērijiem, turpretim somu valodas teorētiskajā literatūrā atrodams daudz šaurāks dalījumu loks (sk. Ikola 1972, Savolainen 2001).

3. Sarunvalodas paradīgmas⁴ apakšpozīciju leksiskie slāņi

Latviešu valodniecībā neliterārajai sarunvalodai tiek piedāvātas tādas apakšpozīcijas kā vienkāršruna (reizēm lietots kā sinonīms neliterārajai sarunvalodai), barbarismi, vulgārismi, žargonismi (sk. Laua 1981; Freimane 1993; Rozenbergs 1995; Lauze 2004), kas tiek primāri vērtētas pēc to stilistiskās ekspresijas un pakārtotas arī atkarībā no to izcelsmes (barbarismi) un lietotāju piederības noteiktām sociālajām grupām (žargonismi). Somu valodniecībā netiek piedāvātas apakšpozīcijas, kas tiktu vērtētas pēc stilistiskās ekspresijas vai izcelsmes, lai arī konkrētas valodas vienības dažos teorētiskajos rakstos tiek vērtētas, izmantojot līdzīgus kritērijus. Šajā rakstā uzmanība tiks pievērsta tām pozīcijām, ko autore līdz šim padziļināti pētījusi un salīdzinājusi gan latviešu, gan somu valodā: barbarismiem un slengismiem.

Barbarismi plašākā izpratnē ir „neliterārie aizguvumi jeb nelatviskas cilmes slengismi” (Bušs 2005, 39), kurus „aizguvējvalodas sistēmā izjūt kā svešķermeni, kas neiederas literārajā resp. koptajā valodā, kur tā vietā ir cits vārds” (Skujiņa 2007, 62). Vārds tātad uzskatāms par barbarismu ne tikai tādēļ, ka tam būtu nelatviska cilme, bet arī tādēļ, ka tas neatbilst aizguvējvalodas

³ Tā to dēvē J. Rozenbergs, kura termins šajā darbā izmantots, runājot par stila paradīgmām.

⁴ Pēc noteiktiem stilistikas kritērijiem (primāri – stilistiskās ekspresijas) grupēts sarunvalodas paveids.

likumiem un šķietami konkurē ar vārdu, kas aizguvējvalodā izsaka identu jēdzienu bez nozīmes nianšes.

Kā norāda J. Rozenbergs (1995, 170–172), pastāv gan leksiskie, gan semantiskie barbarismi, no kuriem leksiskie barbarismi ir aizgūti vārdi, ko pielāgo latviešu valodas izrunai, bet semantiskie barbarismi ienāk valodā kā kalki, proti, burtiski tulkojumi. Vērtējot šādā veidā, kā barbarismi būtu jāatzīmē krietna daļa somu jauniešu slenga leksikas, kas tiek aizgūta galvenokārt no zviedru un angļu valodas (sk., piem., Paunonen 2000) un, kā liecina šī raksta autore somu valodas studiju laikā gūtā pieredze, tiek pielāgota somu valodas izrunai un pieraksta tradīcijām. Piem.,

- (1) *dīli*⁵ ir aizgūts no vārda *deal* (angļu val. – ‘spekulācija, mahinācija, arī darījums’⁶)
- (2) *filis* ir aizgūts no vārda *feel, feeling* (angļu val. – ‘sajūta’; šim atbilstošs ir latviešu valodas slenga vārds *filings*)
- (3) *bestis* ir zviedru slengisma *bästis* (zviedru val. – labākais draugs) pielāgojums somu valodai

Jāpiebilst gan, ka somu valodniecībā barbarismu apakšpozīcija slenga vārdiem netiek piešķirta, tas tiek skatīts kā viendabīga parādība (šāds secinājums radies, lasot pētījumus par Helsinku slengu, kuros nav norādītas slenga leksikas atsevišķas daļas, sk., piem., Paunonen 1993; Paunonen 2000; Paunonen 2006).

Lai gan raksta autore ir novērojusi, ka somu valodniecībā barbarismi kā atsevišķs sarunvalodas paveids netiek šķirts, teorētiskajā literatūrā atrodamas norādes uz to, ka tradicionāli valodas kultūrā pret zviedriskiem un anglicismiem somu valodā ir bijusi līdzīga nostāja kā pret barbarismiem latviešu valodā. Kā norāda Rīta Linkola (*Riitta Linkola*), Kirsti Mekinena (*Kirsti Mäkinen*) un Juha Rikama (*Juha Rikama*) (1993, 76), tie ir tikuši skausti no standartvalodas kā sveša ietekme. Arī E. Grenrosa (2006) min, ka no zviedru valodas pārņemti vārdi vēsturiski jo īpaši uzskatīti par [vienīgi] ikdienas valodai piederīgiem, taču piebilst, ka laika gaitā uzskati par to ir mainījušies un zviedru valoda vairs netiek uzskatīta par draudu somu valodai. Vērtējot attieksmi pret aizguvumiem, arī I. Alho un A. Kaupinena (2015, 18) min, ka „par [somu] valodas kopšanas galveno motivāciju vairs nevar uzskatīt zviedriskumu izplatību”, turklāt „mērķis vairs nav uzturēt somu valodu „ideāli tīru”, jo ir saprotams, ka valodas vienmēr ir ietekmējušas cita citu”.

Kā var secināt, apkopojot minētās definīcijas un viedokļus, barbarismi atrodami gan latviešu valodā, gan somu valodā, taču atšķiras attieksme pret

⁵ Šeit un turpmāk svešvalodu piemēri ir somu valodā, ja nav norādīts citādi.

⁶ Šeit un turpmāk izmantoti www.letonika.lv tiešsaistes vārdnīcā atrodami angļu valodas vārdu tulkojumi.

tiem. Latviešu valodniecībā tie tiek uzskatīti par nevēlamu parādību, bet somu valodniecībā – par slenga leksikas organisku sastāvdaļu.

Slengs ir atšķirīga (neliterārās) sarunvalodas pozīcija, kas nav minēta J. Rozenberga piedāvātajā sarunvalodas paradigmā. Visplašākajā nozīmē slengs tiek traktēts kā neliterārās leksikas sinonīms (Bušs, Ernstsone 2009, 6). „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” slengisms definēts kā „subliterārs vārds vai cits subliterārs valodas izteiksmes līdzeklis, ko lieto neformālā saziņas situācijā un kam parasti raksturīgs zems sociālais prestižs un lielāka vai mazāka odiozuma pakāpe valodas lietotāju vairākuma vērtējumā” (Skujņa 2007, 367). Kā „Latviešu valodas slenga vārdnīcas” ievadā min Ojārs Bušs un Vineta Ernstsone, „ar līdzīgu nozīmi palaikam mēdz izmantot terminus *žargons* un *argo*, taču latviešu valodniecības terminoloģijā minētos vārdus parasti izmanto, lai apzīmētu slenga leksikas atsevišķas daļas” (Bušs, Ernstsone 2009, 6). Kā svarīgs slenga aspekts jāmin tā reģionāli neierobežotā izplatība, kas slengu ļauj norobežot no apvidvārdiem (Bušs, Ernstsone 2009, 6).

Slengs tiek dalīts divās daļās atkarībā no tā lietojuma vides un lietotāju sociālā satura. Tiek šķirts „speciālais slengs resp. minētie žargoni un argo un vispārējais slengs, ko lieto dažādu sociālo un profesionālo grupu pārstāvji. Latviešu valodā tipiski vispārējā slenga elementi ir populārākie barbarismi” (Bušs, Ernstsone 2009, 6–7).

Somu valodā slengs ir daudz pētīts. Lēna Kirstine (*Leena Kirstinā*) un Hilja Merseri (*Hilja Mörsäri*) (1994, 212) min, ka tas ir valodas paveids, kas vārdu krājuma un mākslinieciskās izteiksmes līdzekļu bagātības dēļ visskaidrāk atšķiras no standartvalodas (Kirstinā, Mörsäri 1994, 212). Reizēm arī slenga izrunas intonācija norāda uz slenga atšķirību no citiem valodas paveidiem. Kā spilgtākā slenga parādība jāmin Helsinku slengs, dēvēts par *Stadin slangi* (ar vārdu *Stadi* slengā apzīmē Helsinkus), kura vēsturi, attīstību un iezīmes sīki pētījis Heiki Paunonen (*Heikki Paunonen*).

Helsinku slengs ir somu valodas reģionālais paveids, kura lietojums tā attīstības sākumā ir krietni atšķiries no tā, kas ar slengu tiek saprasts mūsdienās, proti, no jauniešu lietotā slenga (Paunonen 2006, 360). Helsinku slengs radās 19. gadsimta beigās kā saziņas valoda starp to somu strādnieku bērniem, kuri pārcēlās no lauku reģioniem uz tolaik zviedrvalodīgajiem Helsinkiem, un zviedriski runājošajiem bērniem (Paunonen 2000, 15–16). Šis valodas variants veidojās kā somu un zviedru valodas sajaukums, kurā vērojama arī krievu valodas ietekme (Paunonen 2006, 360–361, 366). Ar laiku tā lietotāju grupa paplašinājās, to stipri ietekmēja Otrais pasaules karš, kura laikā zēni, kas sākotnēji šo valodas paveidu lietoja, devās armijā. Rezultātā slengu sāka lietot arī sievietes un citas runātāju grupas (Paunonen 2000, 16). Slengam attīstoties, tajā parādījās arvien vairāk izmaiņu, un H. Paunonen uzskata, ka 20. gs. 50. gadi ir robeža starp „vecu Helsinku slengu” un „jauno Helsinku slengu” (Paunonen 2000, 17).

Kā norāda H. Paunonens, jaunais slengs ir somiskāks, lai gan tajā joprojām ir manāms daudz no zviedru, krievu un angļu valodas aizgūtas leksikas (Paunonen 1993, 32). Viņš akcentē, ka jaunais slengs ir semantiski caurspīdīgāks un tam piemīt vairāk humora un radošuma nekā vecajam slengam (Paunonen 1993, 32). Tas funkcionēja nevis kā valodas paveids ar stilistisku vai emocionālu ekspresiju, bet gan kā vienīgā saziņas iespēja runātājiem, kas neprata viens otra dzimto valodu (Paunonen 1993, 31, Paunonen 2006, 360–361). Citi autori min arī to, ka mūsdienu slengs, kura izteiksmes līdzekļi ir izplatījušies visā Somijā, vairs nav tikai Helsinku slengs, bet gan skolēnu jeb vispārējā lietojuma slengs. Tam raksturīgs mainīgums, dažādu nozaru modes tendencēm ietekmējot gan izteiktos priekšstatus, gan vārdu krājumu (Saure et al. 2002, 288).

Skatījums uz atsevišķām vienkāršrunas pozīcijām kā vienotu valodas paveidu jeb slengu ļauj aplūkot somu un latviešu valodas parādības pēc vienādiem kritērijiem. Raksta autore uzskata, ka ir lietderīgi vērtēt slengu pēc lietojuma, sekojot somu valodniecības praksei. Tas dod iespēju skatīt valodas parādības objektīvi, ņemot vērā nevis to atkāpes no pieņemtajām normām, bet gan iederību lietojuma situācijā.

4. Sarunvalodas norma

Lai runātu par sarunvalodas normu, vispirms jādefinē jēdziens *norma* un jāsaprot, kā tajā tiek nošķirta sarunvalodas norma no citām valodas normām.

Runājot par valodu, terminam *norma* teorētiskajā literatūrā atrodami dažādi skaidrojumi. I. Freimane (1993, 39) norāda, ka šis termins latviešu valodniecībā tiek lietots divās nozīmēs – „par normu sauc 1) vispārpieņemtu valodas līdzekļu lietojumu, kas runā regulāri atkārtojas, un 2) priekšrakstu, likumu, norādījumu kopumu, kas nosaka valodas līdzekļu lietojumu; tie ir fiksēti mācību grāmatās, vārdnīcās, rokasgrāmatās u. c., t. i., kodificēti un nodoti izmantošanai”. J. Rozenbergs (1995, 74) savukārt raksta, ka „norma ir tie valodas izteiksmes līdzekļi, kas kulturālā vidē ir visizplatītākie un praksē nostiprinājušies kā paraugvarianti un kas runā/tekstā vislabāk veic savas valodas funkcijas”. „Valodniecības pamatterminu skaidrojošajā vārdnīcā” piedāvāta visplašākā definīcija, kurā teikts, ka normā tiek ietvertas „daudzfunkcionālajā tautas valodas lietojumā, regulāri atkārtojoties, dabiski izveidojušās un tradicionāli nostiprinājušās valodas likumības, kas pastāv visos nacionālās valodas paveidos [...]” (Skujiņa 2007, 421). Šo aspektu min arī I. Freimane (1993, 40), kas raksta, ka „normas ir gan tautības, gan literārajā valodā” un skaidro, ka „tautības valodā normas veido valodas līdzekļu lietojuma ieradums jeb ūzuss”. Arī somu literatūrā tiek minēts, ka norma pastāv gan standartvalodā, gan sarunvalodā (Kirstinā et al. 1995, 252).

Apkopojot piedāvātās definīcijas, var secināt, ka norma ir tādu valodas līdzekļu lietojums, kas ir izplatīti un nostiprinājušies lietotāju vidū, turklāt tā vienlaikus ir šo valodas līdzekļu fiksācija, tiem funkcionējot kā paraugvarian-
tiem. Tāpat secināms, ka norma pastāv visos nacionālās valodas paveidos.

Tā kā nacionālajā valodā ietilpst arī neliterārie valodas paveidi (Freimane 1993, 25), būtu secināms, ka normas pastāv arī neliterārajā sarunvalodā – „ir neliterārās sarunvalodas normas, žargonu normas u. c.” (Freimane 1993, 49). Tomēr, kā I. Freimane (1993, 26) pati min, apzinātas kodificētas normas atšķir „literāro valodu no ikdienas sarunvalodas un dialekta”, savukārt ikdienas sarunvalodā normas „ir variatīvas”. No tā var secināt – lai arī normas pastāv visos nacionālās valodas paveidos, atšķiras to kodifikācija un variatīvums literārajos un neliterārajos valodas paveidos, proti, normas visos paveidos nav vienlīdzīgas. To min arī J. Rozenbergs (1995, 75), kurš raksta, ka „valodas normai dažādos stilos, dažādos runas/teksta tipos ir atšķirīgi normas varianti”. Viņš gan piebilst, ka normas tiek ieskicētas tieši literārajā sarunvalodā, un par neliterārās valodas normām nespriež (Rozenbergs 1995, 75).

Neliterārās valodas normas var arī ietekmēt literāro valodu. Par šo jautājumu plašāk spriež I. Freimane (1993, 49), kura raksta, ka „attiecīgie neliterārie valodas līdzekļi var tikt pieņemti, vai nu dziļāk izpētot sistēmu un attiecīgās likumības, vai arī ūzusa spiediena ietekmē. Literārajā normā drīkst ietilpt tikai tādi fakti, kas nav pretrunā ar valodas sistēmas prasībām, atbilst tās modeļiem vai attīstības tendencēm”. Tātad tikai tas vien, ka kāda neliterāra parādība tiktu iekļauta neliterārās valodas normā un tiktu atzīta ikdienas valodas lietojumā, nenosaka, ka tā tiks iekļauta arī literārajā normā – „nedrīkst jaukt normētas literārās valodas jēdzienu ar atkāpēm no normas” (Freimane 1993, 49).

Lielākā vai mazākā mērā norma pastāv gandrīz visās valodas sistēmās. Kā raksta I. Freimane (1993, 66), atstātot B. Golovina uzskatus, „norma dominē izrunā, morfoloģijā, sintaksē, ortogrāfijā un interpunkcijā; leksikā krustojas stingrās normas likumības ar mikstākajām mērķtiecīguma likumībām, bet stilistikā dominē mērķtiecīgums”. Kā redzams, no visām valodas sistēmām vismazākā normas nozīme ir stilistikā.

Runājot par normas veidošanos un attīstību, jāmin tas, ka „valoda un reizē arī tās normu sistēma [...] atrodas nepārtrauktā kustībā un attīstībā, ko nosaka objektīvi un subjektīvi faktori, nepārtraukta to sadura, jo, kas vienam liekas labs un daiļskanīgs, tas citam šķiet ne tik labs vai pat pilnīgi nepieņemams. Valodas izjūtas un gaumes atšķirības krasi izpaužas vārdu izvēlē, to iederīguma vai neiederīguma vērtējumā” (Nītiņa 2014, 299). Uz gaumes izjūtu kā vienu no faktoriem, kas veido normu, norāda arī somu valodnieki (piem., Kirstinā et al. 1995, 250). Lai izvairītos no subjektivitātes, kas kā „pieeja nav zinātniska un nevar būt apzinātas normēšanas pamatā [...], daudzi valodas lietotāji, arī valodnieki, neatlaidīgi cenšas atrast pilnīgus paraugus modeļu

veidā – konkrētu personu, noteiktu sabiedrības slāņu un sociālu grupu vai noteiktas teritorijas iedzīvotāju valodas praksē. Taču šādi paraugi nekad nav universāli un derīgi visiem laikmetiem – tie ir temporāli nosacīti” (Freimane 1993, 46). Šo iemeslu dēļ normas mainās un „neizbēgami laiku pa laikam noveco” (Liepa 2002, 181). Arī somu valodniecībā ir uzsvērts, ka valoda mainās līdz ar sabiedrības attīstību, turklāt arī svešvalodas ietekmē visas valodas sistēmas; tas labi redzams, piem., Helsinku slengā (sk. Paunonen 2000; Paunonen 2006)), un šim izmaiņām ir jāseko un tās jānormē (Kirstinā et al. 1995, 249). Līdz ar valodu, pārmaiņām vienlaikus mijiedarbojoties ar tradīcijām, mainās arī valodas norma (Kirstinā et al. 1995, 249). Kā norāda I. Alho un A. Kaupinena (2015, 17), „vēstures gaitā valodā ir parādījušās dažādas [...] dabīgi veidojušās normas [...]. Taču lielākoties valodas normas nosaka, balstoties uz to, kādas formas un vārdi ir nostiprinājušies lietojumā, un, otrkārt, balstoties uz to, kāds valodas lietojums der katrai situācijai”. Par normu mainīgumu spriests arī Somijas Izglītības ministrijas izdotajā materiālā par somu valodas apguvi, kurā tiek norādīts, ka „būtu tomēr labi atbrīvoties no priekšstata, ka pareizas valodas likumi ir neatņemama gramatikas daļa. [Mācot somu valodu,] labāk būtu sniegt informāciju par to, ka normas ir radušās konkrētos vēstures periodos cilvēku lēmumu rezultātā un ka tās arī mainās” (Hakulinen et al. 2004b, 183).

Lai ilustrētu normas mainīgumu latviešu valodā, Dite Liepa (2002, 181) min, ka, piem., „no J. Endzelīna grāmatā „Dažādas valodas kļūdas” kodificētajām normām pašreiz spēkā ir apmēram puse. Tāpēc atsevišķos gadījumos, domājot par valodas kultūras jautājumiem nākotnē, lielāka vērība būtu jāveltī izvirzīto normu motivācijai”. Tādējādi viņa liek domāt par to, ka, pieņemot valodas normas, ir kritiski jāvērtē to nepieciešamība un skaidri jāizprot to motivācija. Neievērojot šos aspektus, pastāv risks ieslīgt pūrismā, ko varētu dēvēt par literārās valodas normēšanas galējību.

Kā galvenā pūrisma iezīme ir minami centieni „reglamentēt galvenokārt rakstu valodu” (Veisbergs 2006, 26), parasti ignorējot „runāto valodu jeb mutvārdu runu, lai gan tieši tā dominē saziņā, valodas normu un likumu izveidē un tātad arī valodas attīstībā” (Veisbergs 2006, 26). No tā arī izriet pūrisma „negatīvā attieksme pret sarunvalodu (nenormēto ikdienas saziņas valodu)” (Veisbergs 2006, 32). Pēc Andreja Veisberga (2006, 32) domām, „tā ir ļoti nevēlama tendence, kas, pirmkārt, ignorē valodas realitāti un grauž valodas iekšējo vienotību, otrkārt, ierobežo valodas objektīvu atspoguļojumu pētījumos un vārdnīcās”. Tajā pašā laikā jāatzīmē, ka „pūrismu nedrīkst jaukt ar valodas kopšanu pozitīvā nozīmē. Valodnieciski pamatotas, korektas norādes (neklīdzot „nav tāda vārda!”), kas vērstas uz sabiedrības izglītošanu, literārās valodas izkopšanu un bagātināšanu [...], tās lietotājiem nāk tikai par labu” (Veisbergs 2006, 34). Tādējādi, veidojot normas, kas ir motivētas un

pamatotas, valodas attīstība tiek ietekmēta pozitīvi, un, arī veidojot literārās valodas normu, nedrīkst aizmirst par sarunvalodas parādībām, kas ne vienmēr ir nosodāmas. Penti Leino (*Pentti Leino* 2002, 314) savukārt spriež par pūrisma tendencēm somu valodā, rakstot, ka valodai nāktu par labu, ja tās kopējiem „pietiktu pacietības pārtraukt modes [parādību] vajāšanu un ja viņi pārstātu izturēties kā gaumes tiesneši”. Viņš min arī risku, kas saistās ar pārāk striktu valodas koriģēšanu, norādot, ka „somu kultūra tradicionāli nav visai pretimnākoša netipiskajam un atšķirīgajam: tā rauc pieri par etniskajām, valodas, seksuālajām, politiskajām, kultūras un citām minoritātēm”, tādējādi, ja „literārā valoda attīsta normatīvisma loģiku, ja tā noraida alternatīvus vai personīgas izteiksmes veidus un atvaira citādo un atšķirīgo, pastāv risks, ka tāda pati nostāja sāks atspoguļoties ne tikai valodas lietojumā, bet arī citos cilvēcīgos kontaktos. Sliktākajā gadījumā nīgra un pārnopietna valodas kopšana var nonākt konfliktā ar sabiedrības plurālistiskajiem centieniem” (Leino 2002, 331). Valodu un tās attīstības procesus tātad nevar skatīt atrauti no citām kultūras un sociālajām jomām, jo tā ir saziņas un domāšanas pamats.

Par normas attiecībām ar sarunvalodu somu valodā raksta arī F. Karlsons (2008, 346), kurš min, ka „ir maz tādu somu, kuri strikti pieturētos rakstu valodas normām savā runā; tās lielākoties var dzirdēt oficiālās, vairāk vai mazāk „svinīgās” situācijās, kurās lielākā daļa somu nonāk reti (runas, ceremonijas, radio un televīzijas ziņas, reglamentēti pasākumi, kā, piem., parlamenta sēžu atklāšanas, u. c.). Standarta sarunvalodas normas jeb likumi ir ļoti tuvi rakstu valodas normai”. Viņš piemin arī šī raksta autorei novēroto, ka „ikdienas situācijās vien nedaudz somu runā tāpat kā raksta. Somu sarunvalodas gramatika daudzos jautājumos atšķiras no standarta rakstu valodas un tajā balstītās oficiālās runas valodas – gan izrunas ziņā, gan morfoloģijā un sintaksē” (Karlsson 2008, 346).

Kā liecina šī raksta autorei pieredze, ja Somijā nonāk tāds valodas lietotājs, kas somu valodu apguvis kā svešvalodu, mācoties standartvalodu, sazināšanās nereti ir apgrūtināta – somi lietoto standartsarunvalodu, protams, saprot, taču paši reti uz to pāriet, priekšroku dodot sarunvalodai, tautas valodai, reģionālajai sarunvalodai u. tml. Arī M. Balode un L. Balode (2014, 63), atsaucoties uz sarunu ar Vietējo valodu centra valodas politikas koordinātoru Mati Resenenu (*Matti Räsänen*), norāda, ka standartsarunvaloda „tik ļoti atšķiras no ikdienā visapkārt dzirdamās sarunvalodas, ka šāda valodas reģistra lietošana liecina par pedantismu, pārspīlējumu, divdomīgumu vai sarkasmu, katrā ziņā īpašu konotāciju un vēlmi izcelt teikto”.

Valodnieciskajā literatūrā ir minētas arī konkrētas sarunvalodas normas. Latviešu valodnieku darbos atrodami vien atsevišķi sarunvalodas normu piemēri, savukārt somu sarunvalodas normas ir apkopotas un atrodamas gan valodas mācību grāmatās (sk., piem., Māritas Bergas (*Maarit Berg*) un Lēnas Silberbergas (*Leena Silfverberg*) *Kato hei: puhekielen alkeet*), gan monogrāfijās

(piem., L. Títulos un Pirko Nuolijervi (*Pirkko Nuolijärvi*) pētījumā *Puheen illusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*).

Linda Lauze (2014, 127) kā sarunvalodas normu latviešu valodā min vietniekvārdu *tas, tā* (arī *šis, šī, tāds, tāda, šitas, šitā, šitāds, šitāda*), ja to lieto lietvārda aktualizēšanai. Viņa arī raksta, ka „par sarunvalodas normu morfoloģijā ir uzskatāma personu vietniekvārda *viņš, viņa* attiecināšana uz priekšmetiem pretstatā literārās valodas normai, kas prasa šo vietniekvārdu attiecināt tikai uz dzīvām būtnēm”. Teorētiskajā literatūrā atrodamas arī vairākas citu līmeņu (ne leksikas) sarunvalodas vienības, kas robežojas ar sarunvalodas normām – tās sīkāk aplūkotas tālāk rakstā, minot konkrētus sarunvalodas izteiksmes līdzekļus.

Kā var secināt, valodas normas pastāv visos tās paveidos. Gan latviešu, gan somu valodā tās tiek vērtētas līdzīgi. Abās valodās norādīts, ka norma sākotnēji rodas dabīgi – runātajā valodā –, no kuras daļa normu tiek pārņemtas literārajā valodā. Gan Somijā, gan Latvijā valodnieki norāda, ka normu vērtējumā liela nozīme jāpiešķir to motivācijai. Šim uzskatam piekrīt arī raksta autore.

5. Sarunvalodas izteiksmes līdzekļi

Sarunvalodas izteiksmes līdzekļi pastāv vairākās valodas apakšsistēmās. Latviešu valodas teorētiskajā literatūrā visvairāk minēti leksiskie un sintaktiskie, arī morfoloģiskie un vārddarināšanas līdzekļi (sk., piem., Rozenbergs 1995; Freimane 1993; Lokmane 2009), savukārt somu literatūrā līdz ar tiem atrodami arī fonētiskie līdzekļi (sk. Tiittula, Nuolijärvi 2013). Kā raksta J. Rozenbergs, latviešu „literārās sarunvalodas specifiskie izteiksmes līdzekļi maz pētīti. Maz izziņātas to attieksmes ar literāro rakstu valodu un neliterārās valodas paveidiem” (Rozenbergs 1995, 75). Viņš min to, ka no visām valodas sistēmām visvairāk ir pētīta sarunvalodas leksika (Rozenbergs 1995, 75, 167), un vienlaikus norāda, ka ar sarunvalodas leksikas pētījumiem ir saistītas problēmas „gan teorētisko nostādņu apzināšanā, gan valodas/runas iemaņu rakstura izpratnē, gan līdz ar to arī leksisko vienību kvalificēšanā” (Rozenbergs 1995, 167). Piem., vienkāršrunas vārdi un semantiskie vulgārismi nereti ir grūti atšķirami.

Leksiskos sarunvalodas līdzekļus, kā „vārdus, vārdformas, vārdu savienojumus (vārdkopas), teikumus un frazeoloģismus ar sarunvalodas ekspresiju” piemin arī I. Freimane (1993, 306). Somu valodā kā leksiskas sarunvalodas iezīmes tiek norādīts gan sarunvalodai specifiskās leksikas lietojums, gan sarunvalodas frazeoloģismi un nelokāmo vārdšķiru (piem., partikulu un saikļu) lietojums, kas neatbilst to pamatlietojumam (Tiittula, Nuolijärvi 2013, 91, 93, 95, 105). Visi minētie līdzekļi novērojami arī latviešu sarunvalodā. No nelokāmajām vārdšķirām latviešu sarunvalodā visvairāk ir pievērsta uzmanība prievārdiem, piem., bieži manāms postpozitīvā *dēļ* prepozitīvs novietojums,

arī prievārda *priekš* lietošana nolūka nozīmē (Nītiņa 2014, 294–295). Savukārt vairumam frazeoloģismu, kā min A. Veisbergs (2013, 157), ir sarunvalodas stila nokrāsa (tomēr ne visiem).

Vairākas **sintaktiskas** latviešu sarunvalodas īpatnības norāda gan J. Rozenbergs, gan L. Lauze. J. Rozenbergs (1995, 97) min teikumu un citu komunikātu vienkāršās konstrukcijas, savukārt L. Lauze (2014, 126) norāda uz to, ka sarunbiedru runa nereti pārklājas gadījumos, kad viens no sarunas partneriem neļauj otram izteikt domu līdz galam vai arī papildina otra teikto ar kādu informāciju. Rezultātā veidojas aprauti, nepabeigti teikumi. Īsus teikumus, izlaidumus (elipses) un atkātojumus kā sintaktiskas sarunvalodas pazīmes arī somu valodā min L. Tītula un P. Nuolijervi (2013, 85, 87). Sintaktiskās sarunvalodas parādības ir cieši saistītas ar sarunvalodas tekstveides īpatnībām. Ilze Lokmane (2009, 6) norāda, ka „runāts teksts ir spontāns, slikti strukturēts (jo runātājs reizē domā un runā), tam raksturīgs valodas līdzekļu pārdaudzums, ko klausītājs nereti pat nepamana”. Šīs sarunvalodas parādības ir universālas, proti, raksturīgas jebkuras valodas runātāju spontānai ikdienas runai, taču, kā norāda L. Tītula un P. Nuolijervi (2013, 112), to realizācijas paņēmieni katrā valodā var atšķirties. Tipiska somu sarunvalodas pazīme ir gramatiskā centra locekļu formu nesaskaņotība. Visbiežāk sastopamas divu veidu neatbilstības:

- 1) pasīva formas lietojums kopā ar daudzskaitļa pirmās personas vietniekvārdu:

(4) *Me ollaan*
 mēs būt.PASS.PRS
 ‘Mēs esam’

- 2) gramatiskā centra locekļu skaitļa neatbilstība, kad teikuma priekšmets lietots daudzskaitlī, bet izteicējs – vienskaitlī (Tiittula, Nuolijervi 2013, 80, 83):

(5) *Tulokset tulee*
 rezultāts.NOM.PL nākt.PRS.3SG
 ‘Rezultāti nāk’

Somu sarunvalodā ir ļoti daudz **fonētisko** sarunvalodas pazīmju. L. Tītula un P. Nuolijervi (2013, 66–67, 75) aplūko vismaz astoņas šādas pazīmes:

- 1) vokāļa atmešana vārda beigās (piem. (6)),
- 2) *n* atmešana vārda beigās (piem. (7)),
- 3) *t* atmešana divdabja beigās (piem. (8)),
- 4) *i* atmešana neuzsvērtajā zilbē (piem. (9)),
- 5) personu vietniekvārdu saīsināšana (piem. (10)),
- 6) norādāmo vietniekvārdu saīsināšana (piem. (11)),
- 7) divskaņu pārveidošana par garo patskani (piem. (12)),
- 8) saīsinātas darbības vārdu formas (piem. (13–14)).

Piemēri.

- (6) *mutta* → *mut* 'bet'
- (7) *jotenkin* → *jotenki* 'kaut kā'
- (8) *ollu* → *ollu-* 'bijis'
- (9) *tarkoittanut* → *tarkottanut* 'domājis, nozīmējis' (piem., „viņš ar to ir domājis, ka...”, „tas ir nozīmējis daudz”)
- (10) *minä* → *mä* 'es'
- (11) *tämä* → *tää* 'šis'
- (12) *oikeestaan* → *oikeestaan* 'patiešām'
- (13) *menen* → *meen* 'ēju'
- (14) *on* → *oo* 'ir'

Latviešu sarunvalodā savukārt atrodamas „atkāpes no formālās gramatiskās sistēmas, kas saistās .. ar vārda īsināšanu un *-i-* izmešanu 2. deklinācijas lietvārdu vienskaitļa nominatīva galotnē” (Nītiņa 2014, 255). Līdz ar to var secināt, ka fonētiskās un morfoloģiskās pazīmes sastopamas abās valodās, tikai somu valodā tās ir plašāk fiksētas un aprakstītas. Šī iemesla dēļ, pēc raksta autores domām, ir maldīgi uzskatīt, ka somu sarunvaloda atšķiras no rakstu valodas daudz lielākā mērā nekā latviešu sarunvaloda no rakstu valodas⁷. Kā liecina šī raksta autores novērojumi, latviešu sarunvalodā pastāv arī citi skaņu izmešanas gadījumi, ne tikai iepriekš minētie, piem.,

esmu esu, četrdesmit → *čeesmit, nevajag* → *nevaig* u. c.

Jau minētajā L. Titulas un P. Nuolijervi (2013, 76) pētījumā norādīti arī vairāki **morfoloģiski** sarunvalodas izteiksmes līdzekļi. Viens no visizplatītākajiem līdzekļiem ir norādāmo vietniekvārdu *tämä* 'šis, šī', *tuo* 'tas tur, tā tur' un *se* 'tas, tā'⁸ lietošana, runājot par dzīvām (nereti klātesošām) personām. Šis valodas fakts ir fiksēts arī „Lielajā somu valodas gramatikā” (*Iso suomen kie-lioppi*, sk. Hakulinen et al. 2004a, §1426), un šādam norādāmo vietniekvārdu lietojumam nepiemīt negatīva emocionālā ekspresija. Kā min Andra Kalnača (2011b, 37), šis sarunvalodas izteiksmes līdzeklis sastopams arī latviešu plašsaziņas līdzekļu tekstos. Viņa aplūkojusi vietniekvārda *šis* lietojumu trešās personas vietniekvārda funkcijā interneta komentāros un secinājusi, ka tie ir stilistiski marķēti, jo „paspilgtina teksta autora negatīvo attieksmi pret komentētajiem faktiem. Ārpus interneta komentāriem citos plašsaziņas tekstu žanros norādāmie vietniekvārdi parasti šādi netiek lietoti. Mūsdienu latviešu valodā

⁷ Šāds uzskats var rasties, ja velk vienlīdzības zīmi starp somu sarunvalodu un slengu, taču, kā jau šajā darbā iepriekš norādīts, tie nav vienlīdzīgi somu valodas paveidi.

⁸ Somu valodā tiek lietoti dažādi norādāmie vietniekvārdi, atkarībā no tā, kādā distancē no runātāja atrodas attiecīgais priekšmets, un no tā, vai uz to var norādīt.

šis, šī lietojums 3. personas vietniekvārda funkcijā, bieži izsakot nievīgu attieksmi pret kādu personu, ir raksturīgs sarunvalodai” (Kalnača 2011b, 37).

Latviešu sarunvalodā vērojama arī otrāda parādība – personas vietniekvārdu *viņš, viņa* lietošana, runājot par nedzīvo. Daina Nītiņa (2014, 255–256) uzskata, ka „latviešu valodas trešās personas vietniekvārdi izsaka ne vien personu vai personas, bet var apzīmēt jebkuru lietu, parādību, par kuru tiek runāts. [...] Darbības vārdu trešās personas vārdformas [...] tradicionāli tiek saistītas ar personas vietniekvārdiem, nevis kādu vispārīnātu darītājevārdu vai norādāmajiem vietniekvārdiem. Tāpēc nav brīnums, ka vietniekvārdi *viņš, viņa, viņi, viņas* paralēli īstajai personas nozīmei var iegūt kādas lietas, nepersonas nozīmi un līdz ar to mijas ar norādāmo vietniekvārdu *tas, tā, tie, tās* lietošanu”.

Vēl viena morfoloģiska sarunvalodas pazīme ir norādāmo vietniekvārdu *šis, šī (tāmā), tas, tā (se)* un *tas tur, tā tur (tuo)* izmantojums artikula funkcijā. Šāda parādība vērojama gan somu (Tiittula, Nuolijärvi 2013, 82), gan latviešu sarunvalodā (sk. Ozola 2006; Kalnača 2011a, 2011b; Nītiņa 2013). Kā norāda L. Titula un P. Nuolijervi (2013, 82), atšķiras tēmas aktualizācija, lietojot katru no vietniekvārdiem. *Se* ‘tas, tā’ norāda uz jau zināmu tēmu vai priekšmetu, savukārt *tuo* ‘tas tur, tā tur’ norāda uz jaunu tēmu vai skatījumu. Latviešu valodā vēl vērojama tāda morfoloģiska sarunvalodas pazīme kā „nepareizs [apstākļa vārda] *kaut kur* lietojums. Tas sastopams jebkurā it kā nenoteiktā situācijā, arī kontekstos, kad netiek izteikta vietas nozīme” (Nītiņa 2014, 301). Bieži dzirdēti tādi izteikumi kā *kaut kur ap sešiem* u. tml., kuros šis apstākļa vārds tiek lietots tam nepiemētošajā laika nozīmē.

Izplatīts somu sarunvalodas **vārddarināšanas** paņēmieni ir piedēkļu atmešana vai to variācijas. Piem., tiek atmests piedēklis, kas norāda piederību (*minun mielestäni* → *minun mielestä* ‘manuprāt’), savukārt piedēklis, kas norāda uz jautājuma formu, nereti tiek vai nu atmests, vai arī variēts. Piem., tiek veidota bezpiedēkļa jautājuma forma, kas rodas, jautājuma formas norādītājpiedēkli izlaižot un savienojot darbības vārdu ar personas vietniekvārdu (piem., *ootko sä?* → *ootsä?* ‘vai tu esi?’) vai arī atmesto jautājuma piedēkli *-ko* aizstājot ar tā variantu *-ks* (piem., *ettekö te?* → *ettekste?* ‘vai jūs neesat?’) (Tiittula, Nuolijärvi 2013, 72).

Kā var secināt, gan latviešu, gan somu sarunvalodā atrodamas līdzīgas sarunvalodas pazīmes, kas pastāv gandrīz visās valodas apakšsistēmās: leksikā, sintaksē, fonētikā un morfoloģijā, kā arī vārddarināšanā. Somu valodas lingvistiskajā literatūrā ir fiksēts vairāk sarunvalodas pazīmju, jo tās, tostarp vārddarināšanas un fonētiskās pazīmes, pastāv arī rakstos. Latviešu sarunvalodas fonētiskās un vārddarināšanas pazīmes savukārt rakstos parasti netiek atspoguļotas, jo tradicionāli vairāk tiek saistītas ar konkrētu izlokšņu īpatnībām, ne visiem runātājiem kopīgu sarunvalodu. Turpmāku pētījumu veikšanai būtu lietderīgi teorētiskajā literatūrā pēc somu valodas parauga apkopot arī latviešu sarunvalodas pazīmes, tajā skaitā fonētiskās un vārddarināšanas īpatnības.

Saišinājumi un apzīmējumi

→	–	pārveidojies par
1, 3	–	persona
NOM	–	nominatīvs
PASS	–	pasīvs
PL	–	daudzskaitlis
PRS	–	tagadne
SG	–	vienskaitlis

Literatūra

1. Alho, Irja, Kauppinen, Anneli. 2015. *Käyttökielioppi*. Helsinki: SKS.
2. Balode, Marta, Balode, Laimute. 2014. Somu literārās valodas norma Somijas lingvistiskajā praksē. *Literārā valoda un normas lingvistiskajā praksē: Eiropas pieredze un tradīcijas*. Strelēvica–Ošiņa, Dace (red.). Rīga: Zinātne, 47–102.
3. Berg, Maarit, Silfverberg, Leena. 1997. *Kato hei. Puhekielen alkeet*. Helsinki: Finn Lectura.
4. Bušs, Ojārs. 2005. Pēc 25 gadiem jeb Barbarismi–2005. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 1. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 39–46.
5. Bušs, Ojārs, Ernstsons, Vineta. 2009. *Latviešu valodas slenga vārdnīca*. Rīga: Zvaigzne ABC.
6. Freimane, Inta. 1993. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne.
7. Grönros, Eija-Riitta. 1994. Sävyt ja vivahteet. Sanojen tyylilajin osoittaminen sanakirjassa. *Kielikello*. 3/1994. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Pieejams: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=217>. [Skatīts 16.04.2016.]
8. Grönros, Eija-Riitta. 2006. Arkikielestä yleiskieleen. *Kielikello*. 4/2006. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Pieejams: <http://www.kielikello.fi/index.php?mid=2&pid=11&aid=1728>. [Skatīts 09.05.2016.]
9. Grönros, Eija-Riitta (red.). 2016. *Kielitoimiston sanakirja*. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.
10. Hakulinen, Auli et al. 2004a. *Ison suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Pieejams: <http://scripta.kotus.fi/visk/sisallys.php?p=15>. [Skatīts 13.05.2015.]
11. Hakulinen, Auli et al. 2004b. *Kieli ja sen kieliopit*. Helsinki: Opetusministeriö, Edita Prima Oy.
12. Ikola, Osmo. 1972. Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre: hieman käsitteiden selvittelyä. *Sananjalka: Suomen kielen seuran vuosikirja*. 14 (1972). Jyväskylä: SKS, 16–26. Pieejams: http://www.suomenkielenseura.fi/wp-content/uploads/sj14_016-026_ikola.pdf. [Skatīts 12.04.2016.]
13. Kalnača, Andra. 2011a. *Morfoloģijas stilistika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds.
14. Kalnača, Andra. 2011b. Norādāmo vietniekvārdu lietojums plašsaziņas līdzekļu tekstos. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 6. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 33–40.
15. Karlsson, Fred. 2008. The colloquial spoken language. *Finnish: An Essential Grammar*. 2nd edition. Karlsson F. London: Routledge, 346–356.

16. Kirstinā, Leena, Mōrsāri, Hilja. 1994. *Aikuisopiskelijan äidinkieli*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
17. Kirstinā, Leena et al. 1995. *Kieli ja kirjallisuus*. I. Helsinki: Kirjayhtymä Oy.
18. Laua, Alise. 1981. *Latviešu leksikoloģija*. Rīga: Zvaigzne.
19. Lauze, Linda. 2004. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja: LiePA.
20. Lauze, Linda. 2014. Par sarunvalodas normu. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 9. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 123–130.
21. Leino, Pentti. 2002. Kirjakieli – puutarha vai kansallispuisto? *Mittoja, muotoja, merkityksiä*. Tainio, Liisa, Ontermā, Aki, Kelomāki Tapani, Jaakola, Minna (toim.). Helsinki: SKS, 299–331.
22. Liepa, Dite. 2002. Demokratizācijas procesi valodā – leksiskie jauninājumi publicistikas stilā. *Latvijas Universitātes raksti*. 648. *Komunikācija*. Rīga: Latvijas Universitāte, 180–195.
23. Linkola, Riitta, Mäkinen, Kirsti, Rikama, Juha. 1993. *Uuden lukion äidinkieli*. 3. Porvoo: WSOY.
24. Lokmane, Ilze. 2009. Publicistikas valodas vieta funkcionālo paveidu un stilu sistēmā. *Valoda: nozīme un forma. Plašsaziņas līdzekļu valoda*. Lokmane, Ilze (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 5–13.
25. Nītiņa, Daina. 2013. Vietniekvārds (pronomens). *Latviešu valodas gramatika*. Nītiņa, Daina, Grigorjevs, Juris (red.). Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 428–455.
26. Nītiņa, Daina. 2014. *Ne tikai gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts.
27. Ozola, Ārija. 2006. „Liekais” tas ne vienmēr ir lieks. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 2. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 84–87.
28. Paunonen, Heikki. 1993. *Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Helsinki-läissuomen historiasta ja nykyuuntelusta*. Helsinki: Helsingin kaupungin kouluvirasto, Helsingin kaupungin tietokeskus.
29. Paunonen, Heikki. 2000. Stadin slangi historiallisena, kielellisenä ja sosiaalisenä ilmiönä. *Tsennaaks stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Paunonen, Heikki, Paunonen, Marjatta. Helsinki: WSOY, 14–44.
30. Paunonen, Heikki. 2006. Synonymia Helsingin slangissa. *Virittäjä*. 3. Helsinki: Kotikielen seura, 336–364. Pieejams: http://www.kotikielenseura.fi/virittaja/hakemistot/jutut/2006_336.pdf. [Skatīts 19.04.2016.]
31. Rozenbergs, Jānis. 1995. *Latviešu valodas stilistika*. Rīga: Zvaigzne ABC.
32. Routarinne, Sara, Uusi-Hallila, Tuula (toim.). 2008. Nuoret kielikuvassa. *Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Helsinki: SKS
33. Saukkonen, Pauli. 1984. *Mistä tyylī syntyy*. Juva: WSOY.
34. Saure, Annamari, Toivakka, Sari, Lehti, Päivi et al. 2002. *Salasana. Äidinkielen ja kirjallisuuden tietokirja 7-9*. Porvoo: WSOY.
35. Savolainen, Erkki (toim.). 2001. *Verkkokielioppi*. Helsinki: Finn Lectura. Pieejams: <http://finnlectura.fi/verkkosuomi/sisallys.htm>. [Skatīts 17.04.2016.]
36. Skujiņa, Valentīna (red.). 2007. *Valodniecības pamatterminu skaidrojosh vārdnīca*. Rīga: Valsts valodas aģentūra.

37. Tiittula, Liisa. 1992. *Puhuva kieli. Suullisen viestinnän erityispiirteitä*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
38. Tiittula, Liisa, Nuolijärvi, Pirkko. 2013. *Puheen illuusio suomalaisessa kaunokirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
39. Veisbergs, Andrejs. 2006. Pūrisms un latviešu valoda. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. 2. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 24–36.
40. Veisbergs, Andrejs. 2013. Latviešu valodas frazeoloģija. *Latviešu valoda*. Veisbergs, Andrejs (red.). Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 157–174.

Summary

The article provides an insight into how the notion of colloquial style is comprehended in Latvian and Finnish. The emphasis is put on the colloquial as a language variety. The view on paradigmatic positions, colloquial norms and their lexical, syntactic, morphological, and word-formation features is also provided.

Several questions related to colloquial style have traditionally been viewed differently in Latvian and Finnish linguistic studies. Latvian linguistics study colloquial language from the stylistic point of view, whereas Finnish linguistics prefer the sociolinguistic aspect. Also, colloquial varieties are distinguished differently in both languages, although some similarities can be found. For example, in their latest studies Latvian linguists often mention that the opposition between literary-colloquial and low colloquial language should be avoided. The same notion can be found in many Finnish linguistic studies.

Specific colloquial registers are rarely analyzed in Finnish linguistic texts. Instead, they are viewed as one united variety: slang. In more recent Latvian linguistic research, slang is also often mentioned as a language variety that unites different low colloquial levels. This common view allows one to analyze Latvian and Finnish colloquial features by using common comparison points.

Colloquial features, however, can be found in almost all language subsystems in both Finnish and Latvian. Thus, by finding similar features, one gains the opportunity to study and compare the usage of the colloquial style in both languages by using similar criteria.